

УДК 373.2.016:502/504]:159.954

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

Вікторія УДОТ

старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7737-8517

Бібліографічний опис статті: Удот, В. (2022). Теоретичні основи розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 42–47, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних основ розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям.

Проаналізовано психолого-педагогічні наукові підходи до визначення понять «креативність», «розвиток креативності». Виокремлено та охарактеризовано основні критерії креативності дітей дошкільного віку серед яких: оригінальність, творчість, варіативність, гнучкість, швидкість. Обґрунтовано використання таких методів розвитку креативності в процесі ознайомлення з природним довкіллям як дослідницька діяльність, рольова гра, художня діяльність, театралізована діяльність, конструкторська діяльність, догляд за тваринами, читання художньої літератури, відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів. Визначено, що для розвитку креативності сенситивним періодом є старший дошкільний вік у зв'язку з тим, що в цьому віці формується «первинна» креативність, як загальна творча здатність.

Окреслено умови розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям: збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей старшого дошкільного віку; облаштування певним чином природного середовища в закладі дошкільної освіти для формування комбінаторних механізмів уяви; ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності в природному довкіллі; достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань на заняттях з ознайомлення з природним довкіллям; проблематизованість освітнього простору закладу дошкільної освіти; ручна умілість, обізнаність, досвідченість; можливості використовувати свою творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти у різних формах освітньої діяльності; дотримання педагогічними працівниками програмових завдань щодо креативного розвитку дошкільників; наявність необхідних матеріалів та обладнання для творчості.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, креативність, розвиток креативності, природне довкілля.

Viktoriia UDOT

Senior Lecturer at the Department of General Pedagogy and Preschool Education,

Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7737-8517

To cite this article: Udot, V. (2022) Teoretychni osnovy rozvytku kreatyvnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku v protsesi oznaiomlennia z pryrodnyim dovkilliam [Theoretical foundations of the development of creativity in preschool children in the process of familiarization with the natural environment]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 42–47, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

THEORETICAL BASICS OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF GETTING TO KNOW THE NATURAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the substantiation of the theoretical foundations of the development of creativity in children of older preschool age in the process of familiarization with the natural environment.

Psychological and pedagogical scientific approaches to defining the concepts of “creativity” and “creativity development” have been analyzed. The main criteria of creativity of preschool children are singled out and characterized, including: originality, creativity, variability, flexibility, speed. The use of such methods of creativity development in

the process of familiarization with the natural environment as research activity, role-playing, artistic activity, theatrical activity, design activity, animal care, reading fiction, visiting wildlife reserves, zoos, botanical gardens, natural parks and public squares is substantiated. It was determined that the older preschool age is a sensitive period for the development of creativity due to the fact that "primary" creativity, as a general creative ability, is formed at this age.

The conditions for the development of creativity in older preschool children in the process of familiarization with the natural environment are outlined: enrichment of the emotional and sensory experience of older preschool children; arrangement of the natural environment in a preschool education institution in a certain way for the formation of combinatorial mechanisms of imagination; valuable attitude to the creative process, the creative nature of activity in the natural environment; a sufficient level of children's interest in solving creative tasks in classes on familiarization with the natural environment; problematization of the educational space of the preschool education institution; manual dexterity, awareness, experience; opportunities to use one's creative activity in the educational environment of a preschool education institution in various forms of educational activity; compliance by teaching staff with program tasks regarding the creative development of preschoolers; availability of necessary materials and equipment for creativity.

Key words: *a child of preschool age, creativity, development of creativity, natural environment.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства рівень наукового інтересу до процесу формування творчої особистості зростає. Актуальність дослідження обумовлена пріоритетами сучасної державної освітньої політики і новим державним освітнім стандартом, які орієнтовані на створення необхідних і повноцінних умов для творчого розвитку особистості, здатної приймати нестандартні рішення, володіти ситуацією новизни, розширювати межі відомого. Обґрунтовується це сучасними тенденціями розвитку вітчизняної системи освіти в напрямку підготовки особистості, що відповідає вимогам суспільства, що розвивається, а також необхідністю, як у творчих творцях, так і виконавцях. Сучасні діти живуть в епоху, що розвивається. Особливу цінність сьогодні набуває розвиток здатності самостійно і креативно мислити. Необхідно навчити дітей жити в динамічній зміні світу, орієнтуватися в цьому світі, самостійно приймати рішення, не гублячись при зустрічі з новим, незрозумілим. А також розвивати у них допитливість, кмітливість, ініціативу, уяву, фантазію, тобто якості, які знаходять яскраве вираження у креативності.

Так як формування креативної особистості – одна з найважливіших і актуальних завдань педагогічної теорії і практики на сучасному етапі, то рішення її повинно починатися вже в дошкільному дитинстві, за допомогою інтегрованого підходу до освітньої діяльності.

Дані положення відображені в нормативних документах, які орієнтовані на створення необхідних і повноцінних умов для особистого розвитку кожної дитини, формування її активної життєвої позиції: у Міжнародній конвенції про права дитини акцентується значення реалізації індивідуальності особистості, що формується; у Законах «Про освіту», «Про дошкільну освіту»;

у Базовому компоненті дошкільної освіти (державному стандарті дошкільної освіти) тощо.

Проблема своєчасного та ефективного розвитку креативності у дітей дошкільного віку не нова, але до сьогодні дуже актуальна. У сучасних наукових дослідженнях вивчається проблема креативного розвитку дітей в напрямку естетичного розвитку, а засобами ознайомлення з природним довкіллям недостатньо. В даний час з'явилося чимало програм з художньо-естетичного розвитку, але, тим не менш, питання про розвиток креативності дитини в процесі ознайомлення з природою залишається мало вивченим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий інтерес для нашого дослідження мають роботи, в яких представлено аспект формування такої базової якості дитини дошкільного віку як креативність. Авторами таких досліджень є Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, Г. Костюк, В. Кузьменко, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, М. Подд'яков, О. Полякова, Я. Пономарьов, О. Проскура, В. Рагозіна, О. Рейпольська, О. Семенов, О. Чепур, Н. Шкляр, В. Юркевич та ін.

Питанням впливу природного довкілля на формування особистості дитини дошкільного віку присвячені дослідження Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Грекової, Г. Земцової, Н. Кондратьєвої, В. Перегіняк, З. Плохій, О. Половіної, Н. Лисенко, І. Литвиненко, Г. Марочко, В. Маршицької, Т. Науменко, О. Канарової, Н. Кот, В. Фокіна, Н. Яришевої та ін.

Метою нашого дослідження є обґрунтування теоретичних основ розвитку креативності у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування креативності у дітей старшого

дошкільного віку є надзвичайно актуальним завданням у наш час, коли життя постійно висуває перед людиною складні проблеми, що вимагають швидкого реагування та способу діяти в незвичній ситуації. Старший дошкільний вік, як відомо, є сенситивним періодом розвитку психічних процесів, періодом бурхливого розвитку фантазії, творчої уяви. Тому для забезпечення майбутньої реалізації потенціалу кожної дитини важливо приділяти увагу розкриттю творчих можливостей у цьому віці. Поняттям «креативність» у науковій літературі пояснюється рівень прояву творчості, тобто характеризується особистість в напрямі розвитку її творчих здібностей, здатністю до прояву творчості у будь-якому виді діяльності. Креативність є характеристикою творчої особистості, яка виявляє винахідливість, нестандартність, оригінальність мислення і сприйняття, фантазію, інтуїцію, здатність вирішення проблем неординарними способами. Це підкреслює, що головне в креативності, це потенційна схильність до різнобічного мислення, відчуття і діяння. Саме це дає можливість творчій особистості все робити по-своєму і бути впевненим у правильності сподіяного. Впевненість у собі, віра у свої можливості у креативних особистостей закладена від народження, але за негативних умов виховання, вони можуть руйнуватися, поступово зникаючи (Bielienka, 2015).

Варто зазначити, що у психологічній енциклопедії креативність визначається як рівень творчої обдарованості, прояву здібностей до творчості, що виявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності та є відносно стійкою характеристикою особистості (Stepanov, 2006).

О. Чудакова трактує поняття креативність як здатність особистості до творчості. При цьому творчість розуміється широко і з позиції особистісного підходу, який дає можливість тлумачити її як явище, що розвивається, а у проєс творення розвивається і сама особистість. До того винахідливість та кмітливість розглядаються як важливі якості креативності особистості навіть на початкових етапах здійснення творчої діяльності (Chudakova, 2012).

У сучасній педагогіці поняття креативність характеризують як характеристику особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості,

але і комплексом інших властивостей особистості. Креативність як властивість особистості розуміється широко, з позиції особистісного підходу, який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається. Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя (Pavlenko, 2016).

О. Чепур зазначає, що креативність є активністю дитини, спрямованою на створення нового продукту в не регламентованій жорсткими умовами ситуації. Аналізуючи та оцінюючи особисті якості, здібності дошкільника, педагог вживає поняття креативність. Автор стверджує, що розвиток у вихованців креативності – важливе педагогічне завдання. Креативним має бути як процес діяльності дошкільників, так і її результат; як процес виховання, так і навчання (Чепур, 2011).

Отже, креативність є однією з базових якостей дитини дошкільного віку, яка являє собою здатність дитини до творчого пошуку, здійснення оригінальних нестандартних рішень, вміння апробувати нові ідеї та є головною умовою розвитку обдарованості і таланту.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури дозволили нам виділити наступні основні критерії креативності дітей старшого дошкільного віку:

- оригінальність, яка проявляється в здатності запропонувати новий задум для певного виду діяльності;
- творчість – здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;
- варіативність – вміння запропонувати різні ідеї в тій чи іншій ситуації;
- гнучкість – здатність запропонувати нове використання для відомого об'єкта;
- швидкість – здатність до генерування великої кількості ідей.

З метою розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям, на нашу думку, варто використовувати різні методи такої роботи. Зокрема,

спираючись на дослідження психолога В. Кузьменко, варто застосовувати систему спостережень, які сприяють розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. До них відносяться:

- розпізнавальні спостереження (сприяють нагромадженню уявлень про властивості предметів і явищ навколишньої дійсності на основі сенсорних дій та обстеження);

- відтворювальні спостереження (сенсорні дії звужуються, пріоритет набувають розумові);

- спостереження, ініційовані дорослим (вихователь визначає мету й завдання спостереження на основі знань про навколишнє середовище, здобутих дітьми під час занять);

- спостереження, ініційовані дітьми (дитина самостійно визначає зміст спостереження та його об'єкт; в основі такої діяльності – події, які справили на неї найбільше враження) (Kuzmenko, 2005).

Варто зазначити, що такі спостереження активізують процеси мислення дитини, ініціативність, прояви спонтанності, евристичності та самостійності. Ми вважаємо, що в контексті нашого дослідження такі види спостережень доцільно використовувати при організації різних форм роботи (заняття, прогулянки, екскурсії).

Окрім спостережень до ефективних методів розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку ми відносимо:

- дослідницьку діяльність (об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми, встановлення зв'язків між станом води і температурою повітря, встановлення захисних властивостей снігу, залежності росту рослин від зміни тепла, світла, добрив, вологи тощо);

- рольова гра (реквізити з природного матеріалу; місце проведення: куточок природи в ЗДО, ділянка дитячого садка);

- художня діяльність (малювання фігур за допомогою гілок або пальцями на піску є можливим завдяки креативній уяві дітей, яка розвиває вміння конструювати; збирання камінців, листочків, незвичної форми овочів та фруктів; створення гербаріїв, квіткових композицій з сезонний матеріалів тощо);

- театралізована діяльність (участь дітей у святах та розвагах, пов'язаних з змінами пір року, явищами природи та погоди);

- конструкторська діяльність (побудова замків з піску, ліплення різних фігур з глини,

конструювання годівничок для зимуючих птахів, оформлення календарів природи та погоди є ефективним способом виявити архітектурні та дизайнерські вміння дитини);

- догляд за тваринами кутка природи в ЗДО, спостереження за ними;

- читання художньої літератури (фантастичні оповідання про природу навколишнього середовища дають можливість дитині розвиваю свою уяву; розглядання ілюстрацій до творів; вигадування дітьми історій про природні явища);

- відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів.

Результатом ефективної взаємодії дитини старшого дошкільного віку з об'єктами та явищами природного довкілля відповідно до оновленого Базового компонента дошкільної освіти є природничо-екологічна компетентність (Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі»), яка являє собою здатність дитини до доцільної поведінки, в різних життєвих ситуація, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 sichnia 2021r. №33, 2021).

Варто зазначити, що для розвитку креативності важливе не саме по собі природне середовище, а те, як воно сприймається дитиною, як воно відображається в її уяві. Природне середовище повинно розглядатися не тільки з боку різноманіття, а й особливого забезпечення простору, яке дає дітям можливість уявляти, придумувати, творити. Останнє відіграє вирішальну роль при розвитку та формуванні креативного мислення і може бути забезпечено за рахунок демонстрації предметів природного середовища маловідомих і неспецифічних, які можна використовувати по-різному в залежності від обставин. Природні матеріали, явища природи та погодні умови легко можуть бути включені в гру дітей, коли потрібно щось відгадати, уявити, доповнити.

Отже, необхідними умовами розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям, на нашу думку, є:

- збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей старшого дошкільного віку, збільшуючи обсяг їх уявлень про природне довкілля, розширюючи кругозір;

– облаштування певним чином природного середовища в закладі дошкільної освіти для формування комбінаторних механізмів уяви: проблемних ситуацій, постановки логічних задач, що мають неоднозначні рішення;

– ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності в природному довкіллі, що не лише декларується, а й упродовжується вихователями ЗДО;

– достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань на заняттях з ознайомлення з природним довкіллям;

– проблематизованість освітнього простору закладу дошкільної освіти, що спонукає дітей до творчого вирішення проблем природного довкілля як на заняттях, так і поза ними;

– ручна умілість, обізнаність, досвідченість, що забезпечують дитині можливість у різний спосіб творчо самовиражатися;

– можливості використовувати свою творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти у різних формах освітньої діяльності (заняття, екскурсії, прогулянки, цільові прогулянки);

– дотримання педагогічними працівниками програмових завдань щодо креативного розвитку дошкільників, прояв власної творчості та педагогічної майстерності;

– наявність необхідних матеріалів та обладнання для творчості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що креативність є рівнем творчої обдарованості і здатності до творчості, яка становить відносно стійку

характеристику особистості, вона є необхідною якістю особистості сучасної людини, тому що сучасній людині потрібно досить швидко змінюватися, весь час розвиватися і рости, щоб бути затребуваним у суспільстві.

Вважаємо, що креативність є однією з базових якостей дитини дошкільного віку, яка являє собою здатність дитини до творчого пошуку, здійснення оригінальних нестандартних рішень, вміння апробувати нові ідеї та є головною умовою розвитку обдарованості і таланту.

Для розвитку креативності сенситивним періодом є старший дошкільний вік у зв'язку з тим, що в цьому віці формується «первинна» креативність, як загальна творча здатність.

Критеріями креативності дітей старшого дошкільного віку, на нашу думку, є: оригінальність, творчість, варіативність, гнучкість, швидкість.

До ефективних методів розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку ми відносимо: спостереження; дослідницьку діяльність; рольову гру; художню діяльність; театралізовану діяльність; конструкторську діяльність; догляд за тваринами кутка природи в ЗДО, спостереження за ними; читання художньої літератури; відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів.

Розвиток креативності потребує створення відповідних умов. Таким чином, нами були визначені, теоретично обґрунтовані педагогічні умови, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей засобами природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021р. №33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>
3. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*, 2016. Вип. 11. С. 120–131.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
6. Чепур О. Креативний розвиток дітей дошкільного віку. URL: <https://bit.ly/3wZ2jKe> (дата звернення: 06.09.2022).
7. Чудакова О. Креативність як творча здатність особистості. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/72.pdf> (дата звернення: 06.09.2022).

REFERENCES:

1. Kuzmenko V. U. (2005) Rozvytok indyvidualnosti dytyny 3–7 rokiv [Development of the individuality of a child aged 3–7 years] : monohrafiia. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. 354 p. (in Ukrainian).
2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 sichnia 2021r. №33 «Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (derzhavnogo standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia» (2021) [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021. No. 33 «On approval of the Basic component of preschool education (state standard of preschool education) new edition.»] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (in Ukrainian).
3. Pavlenko V. V. (2016) Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: an essential characteristic of the concept]. *Kreatyvna pedahohika*. Vyp. 11. P. 120–131. (in Ukrainian).
4. Psykholohichna entsyklopediia (2006) [Psychological encyclopedia] / avtor-uporiad. O. Stepanov. Kyiv : «Akademvydav». 424 p. (in Ukrainian).
5. Formuvannia bazovykh yakosti osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ (2015) [Formation of basic personality qualities of older preschool children in preschool educational institutions]: monohrafiia / H. Bieliienka, S. Vasylieva, N. Havrysh, V. Marshytska, S. Nechai, O. Ostrianska, O. Poliakova, V. Rahozina, O. Reipolska, N. Shkliar ; za zah. red. O. Reipolskoi. Kharkiv : «Drukarnia Madryd». 330 p. (in Ukrainian).
6. Chepur O. (2011) Kreatyvnyi rozvytok ditei doshkilnoho viku [Creative development of preschool children]. URL: <https://bit.ly/3wZ2jKe> (in Ukrainian).
7. Chudakova O. (2012) Kreatyvnist yak tvorcha zdattist osobystosti [Creativity as a creative ability of an individual]. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/72.pdf> (in Ukrainian).